

אבי בראלי

סוציאליסטים והמעמד הבינוני

הניסיון של מפלגות השמאל בישראל להתחרות בימין על לבו של מעמד הביניים בעוד שאין להן בסיס חזק במעמד העובדים נידון לכישלון. על השמאל להישען על תמיכה של העובדים והעניים ועל בסיס זה ליצור ברית בינם לבין המעמד הבינוני סביב שיקום מדינת הרווחה והמגזר הציבורי

אבל דווקא בגלל הזהירות המגבילה הזאת מפלגת העבודה לא היתה יכולה להתחזק על חשבון הליכוד וש"ס בזירה של מעמד העובדים ושל העניים. היה לה סיכוי להתחזק שם, לפחות במידה המוגבלת שהשיג עמיר פרץ ב-2006, לפני המחאה החברתית, והרי הפעם יחיימוביץ' היתה יכולה להפסיד פחות מן ההפסד שספג פרץ בקרב בוחרים מן המעמד הבינוני, עקב הדימוי המזרחי שלו ודימויים העצמי האשכנזי.

לאן יפנה מעמד הביניים?

המרחב החברתי שמפלגת העבודה ומרצ היו צריכות להתמקד בו הוא לפיכך זה של מעמד העובדים והמעמד הבינוני. אבל כדי להבין את הבעייתיות שבכיוון הפוליטי ההכרחי הזה, צריך להביא בחשבון את יחסי הגומלין הפוליטיים בין סוציאליסטים למעמד הבינוני. הפרולטריון של עובדי הכפיים היה מסורתית המושא העיקרי למארגני איגודים ופוליטיקאים סוציאלי-דמוקרטים, והוא היה כידוע מוקד התקווה לסדר חברתי כלכלי חלופי, מעוגן בערכים ובאינטרסים שלו. אבל המארגנים והפוליטיקאים עצמם היו ברובם בני מעמדות גבוהים יותר, בעלי מקצועות חופשיים, משכילים יותר, בני סוחרים - בני המעמד הבינוני ברובם הגדול. מלכתחילה המפלגות והאיגודים המקצועיים הסוציאלי-דמוקרטיים היו מערכות של מפגש בין פועלים קשי יום ובין בני המעמד הבינוני שקשרו עצמם בגורלם. הם פעלו כך מתוך מחויבות סולידרית, אך גם, ובמשולב, מתוך

לכן זה לא מקרי שאפילו המנהיג של "יש עתיד", המפלגה הימנית המצליחה של הבחירות האחרונות, ניסח את התעמולה שלו בשפה מעמדית והופיע בתפקיד של גיבור המעמד הבינוני. אתו בזירת ההתמודדות על לבו של מעמד הביניים היו גם שליחי יחיימוביץ', ציפי לבני וזהבה גלאון, ולפיד גבר עליהן. לאחרונה, ערב המכות הטריטוריות של שר האוצר המעמדי החדש במצביעיו, הוא גם ביצע העתקה סמנטית ופנה אליהם בתואר "האדם העובד" - בלשון יחיד כמובן, לא בביטוי הקולקטיביסטי "עובדים" שנחמד ללעוג לו בתכניות חיקוי סאטיריות בטלוויזיה. לפיד הרי פונה אל אנשים שעובדים קשה, לעתים קשה מדי, אבל לא רוצים להימנות בקהל העבודה המאורגנת או להיכלל בקולקטיבים כלשהם, כלומר לא רוצים להיות אנשים שהנהגה או, חס ושלום, ועדים עומדים בראשם. הם לא ציבור. הם אינדיבידואלים. אולי המון של אינדיבידואלים.

מה המשמעות של החזרה אל שפה פוליטית מעמדית מבחינתם של סוציאליסטים? תשובה מידית, נכונה ופשוטה היא שהרגישות החדשה למבנה המעמדי של החברה, שהתבטאה במחאה החברתית בעולם ובארץ, פותחת פתח למפלגות סוציאלי-דמוקרטיות לשוב ולפנות אל מעמד העובדים, בלי להרתיע בוחרים רבים מדי מהמעמד הבינוני, אם כי חלקם עדיין יירתעו בוודאי. מפלגת העבודה ומרצ לא הלכו בדרך הזאת במידה מספיקה, לא מבחינת הפוליטיקאים שהוצבו בחזית הרשימות שלהן ולא מבחינת הרטוריקה הפוליטית. הן נזהרו, מחשש שפנייה בולטת מדי אל העובדים תזיק להן מול לפיד בזירת המעמד הבינוני.

מפלגת העבודה ומרצ נזהרו, מחשש שפנייה בולטת מדי אל העובדים תזיק להן מול לפיד בזירת המעמד הבינוני, אך משום כך הן לא היו יכולות להתחזק על חשבון הליכוד וש"ס בזירה של מעמד העובדים ושל העניים

לאחרונה התאוננה היסטוריוניות ותיקה ובעלת מוניטין במכתב למערכת "הארץ" על החזרת השימוש במונח "מעמד" אל השיח הציבורי סביב הבחירות האחרונות. היא כתבה ש"מעמד" הוא מושג מעורפל, מיושן, מרקסיסטי, לא מצביע על תופעה קונקרטית. תלונתה נובעת מאופנות אקדמיות בנות חלוף מימי המלחמה הקרה, אבל המשבר הכלכלי העולמי של השנים האחרונות הדגיש את חולשת האופנות ההן. המשבר חשף את מידת הנזק שבהתגברות אי-השוויון החברתי כלכלי והציב אותו במוקד השיח, וכשמדברים על אי-שוויון, מדברים על מעמד - על שחיקת המעמד הבינוני, על התכווצות מעמד הפועלים וגידול מעמד של עניים מרודים, על התעשרות רבתה של מעמד בעלי ההון; תשומת הלב מוסבת אל תנאים שיצרו את האי-שוויון ויצרו את המחסומים בין קבוצות שונות בחברה, כלומר אל תנאים חברתיים כלכליים המתנים את חייהם של בני אדם רבים ומקבצים אותם לקבוצות המכוננות "מעמדות". רק בשנות השישים של המאה הקודמת אולי היה אפשר לשגות ולהניח שפג תוקפו של המושג.

הכוח של הסוציאלי-דמוקרטיה בארץ ובאירופה. לפי מחקרים חדשים, ובניגוד לדימוי הרווח, המזרחים מיוצגים כעת בעשירונים של המעמד הבינוני כשיעורם באוכלוסייה. העובדה שמעמד הביניים הישראלי הוא עכשיו אשכנזי-מזרחי במידה פחות או יותר שווה היא בשורה טובה. הדימויים העדתיים עדיין משפיעים על ההתנהגות הפוליטית, אך הם משפיעים פחות, מפני שהם יותר ויותר תלושים מן המציאות החברתית של המעמד הבינוני. יש טעם לקוות שיהיה אפשר להתגבר ביתר קלות על הקשיים העדתיים שהפריעו לפרץ לשקם את הברית בין-מעמדית שהיתה ביסוד הדומיננטיות הישנה של תנועת העבודה. אבל התנאי העיקרי לשיקומה טמון דווקא בפנייה אינטנסיבית אל מעמד העובדים הישראלי, אל מצביעי הליכוד וש"ס. הברית ההיסטורית בין מעמד העובדים למעמד הבינוני במסגרת של תנועת העבודה היתה תולדת ניצחונה של תנועת העבודה במאבק שלה עם הימין הציוני על התמיכה של המעמד הבינוני. והניצחון הוא נשען על כוחה בקרב העובדים. בסיס הכוח הזה, שאין למפלגת העבודה מנוס מן הכורח לחדש אותו, הוא שהקנה למפא"י בעבר את העוצמה הדרושה להצגת יריביה בזירה האלקטוראלית של בני המעמד הבינוני כגורם חלוש שאינו יכול לשרת את האינטרסים ואת הערכים שלהם. לכן, מי שרוצה לנצח את לפיד במגרש של המעמד הבינוני הנמוך והגבוה חייב לבוא אל המגרש הזה עם תמיכה מוצקה של העובדים והשכבות העניות. לא די בהתנפצות האשליות שטיפח שר האוצר הנוכחי - האשליות שחבירה עם האינטרסים של בעלי ההון ושימור חברה וכלכלה מופרטות תשרת את אנשי המעמד הבינוני. כדי שהחלופה תהיה סולידית ואפקטיבית מבחינה פוליטית היא חייבת להישען על תמיכה של העובדים והעניים ועל ברית בינם לבין המעמד הבינוני סביב שיקום מדינת הרווחה והמגזר הציבורי. ///

הפרולטריון או תקווה לטפס אל מרום החברה והכלכלה. החשש מאפיין יותר את המעמד הבינוני הנמוך, התקווה - את בני המעמד הבינוני הגבוה. אפשר לראות אפוא שהיה כאן כר נרחב לפעולה גם לשמרנים, גם לפשיסטים וגם לקומוניסטים, אך גם לסוציאלי-דמוקרטים.

בתנועת העבודה הציונית שרר מצב עניינים דומה, אם כי התקיים בה, בעיקר בראשית המאה העשרים, תהליך ייחודי של פרולטריוזיציה, לפרקי זמן מסוימים לפחות, של בני המעמד הבינוני במסגרת פרויקט של בניו מעמד פועלים יהודי בארץ, שהיה חלק רב חשיבות בפרויקט של בניו החברה והמדינה. יקצר המצע כאן מלדון בהשלכותיה של נקודת פתיחה ייחודית זו, סביב המושג הפוליטי "חלוציות", אבל בסופו של דבר גם החברה שנוצרה בפרויקט הבינוני הוא התאפיינה בתחרות בין שמאל לימין על לב המעמד הבינוני. ההרכב החברתי של פעילי ומנהיגי תנועת ז'בוטינסקי ותנועת העבודה היה דומה מאוד, והדומיננטיות של תנועת העבודה משנות השלושים עד שנות השבעים התבססה גם היא על ברית בין המעמד הבינוני למעמד הפועלים, ברית שהאיזון בה הופר בהדרגה לטובת המעמד הבינוני במסגרת הפנייה ימינה של התנועה הזאת ממחצית שנות הששים ואילך. מאחר שעד שני העשורים האחרונים האבחנה בין מעמד בינוני למעמד פועלים חפפה במידה לא מבוטלת אבחנה בין אשכנזים למזרחים, הפנייה היותר ויותר חד צדדית של מפלגת העבודה אל המעמד הבינוני, שהתאפיינה בתפנית אידיאולוגית ימנית מבחינה חברתית, נצבעה בזיהוי עדתי של מפלגת העבודה. זה המקור לקשיי התמרון של עמיר פרץ במערכת הבחירות של 2006, למשל.

מעמד העובדים הוא המפתח למעמד הביניים

הצורך הנוכחי לשקם את הברית הזאת הוא מסקנה ברורה מעיון במקורות

מעמד הביניים
היה זירת
המאבק בין
הליברלים,
הסוציאליסטים,
הלאומנים,
הפשיסטים
והקומוניסטים.
השאלה לאן
יפנה קבעה
במידה רבה
את ההתפתחות
הפוליטית
של החברות
המודרניות
המפותחות

ראיית שיתוף של אינטרסים חברתיים בין "פרולטריון השרירים" ובין עובדים אחרים או בעלי מקצועות חופשיים ואף סוחרים זעירים, כלומר בין הפרולטריון ובין קבוצות מסוימות בהיקף המגוון והמנומר של מה שקרוי "מעמד בינוני". ביסודו של דבר על הברית הזאת נשען הפרויקט של מדינת הרווחה במוצאי מלחמת העולם השנייה. אחת מתולדותיו החשובות היתה גידול עצום בהיקפו של מעמד הביניים, כתוצאה מצירוף של גדול מפועלי הכפיים המאורגנים אל שורותיו. העצמת השירותים החברתיים והגידול בחלק שהוקצה לפועלי הכפיים ולעובדים אחרים מתוך כלל העושר של החברה הביאו לכך שחלק גדול ממעמד הפועלים הצטרף למעשה אל המעמד הבינוני מבחינת הכנסותיו, הביטחון החברתי-כלכלי שלו ואורחות חייו. זה היה אחד מניצחונותיה המובהקים של מדינת הרווחה (ובעוצמת הניצחון טמון אחד ממקורות חולשתה - "המטפסים החברתיים" או צאצאיהם נוטים לשכוח שההסדרים של מדינת הרווחה הם שהעלו אותם אל המעמד הבינוני).

אבל אוריינטציה סוציאליסטית היתה רק אחת מן האוריינטציות הפוליטיות הרבות שהצמיח המעמד הבינוני בחברות המודרניות. המעמד הזה היה למעשה זירת המאבק בין הליברלים, הסוציאליסטים, הלאומנים, הפשיסטים והקומוניסטים - בניו מילאו את שורותיהם. השאלה לאן יפנה המעמד הבינוני קבעה במידה רבה את ההתפתחות הפוליטית של החברות המודרניות המפותחות. השאלה הזאת מורכבת מהרבה שאלות משנה משמעותיות שאי אפשר לפרטן כאן. אבל כולן מותנות בסופו של דבר מהשאלה אם המניע הפוליטי העיקרי של בני המעמד הבינוני הוא חשש מנפילה אל מצבו החברתי-כלכלי של

צילום: שירן-בן-יעקב

אבי בראלי הוא חבר יסו"ד ומרצה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות // abareli@bgu.ac.il